

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

СЕРІЯ 12

ПСИХОЛОГІЧНІ
НАУКИ

ВИПУСК 6 (51)

<i>Ольшевська Я. О.</i> Особистісно-професійна позиція викладачів у контексті інтеграції до європейського простору.....	135
<i>Попович Е. М.</i> Особливості впливу психологічних умов на моральний розвиток учнів професійно-технічних навчальних закладів.....	143
<i>Усачова Л. В.</i> Специфіка розвивальних психотехнік у роботі психолога- консультанта з дітьми дошкільного віку.....	151
<i>Чорна І. М., Чорний М. М.</i> Методи соціальної роботи з девіантними підлітками з формування позитивного досвіду поведінкових норм.....	158

Розділ II. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ВЗАЄМОДІЙ ТА СПІЛКУВАННЯ ЛЮДЕЙ У СУЧАСНОМУ КРОС-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

<i>Воронюк І. В.</i> Дослідження латентних особистісних конструктів уподобань до літератури й інформації у старшокласників як цільових об'єктів при креативному виборі способу впливу вчителем.....	166
<i>Клочек Л. В.</i> Ціннісно-діалогічна парадигма розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії.....	172
<i>Кравчук С. Л.</i> До проблеми дослідження духовних цінностей та неконструктивних форм поведінки молоді у політико-правовій сфері в умовах воєнного конфлікту.....	182
<i>Ляшенко О. А.</i> Розвиток рефлексивності як чинника становлення психологічної позиції рівності майбутніх викладачів.....	190
<i>Співак Л. М., Пionтковська Д. В.</i> Динаміка розвитку національної самосвідомості та національної самоідентичності студентської молоді після суспільно-політичних трансформацій.....	196
<i>Улунова Г. Є.</i> Перцептивно-аналітичний аспект культури професійного спілкування державних службовців.....	203

Розділ III. ІННОВАЦІЙНІ ПСИХОТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГА-КОНСУЛЬТАНТА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Бойченко І. С.</i> Теоретико-методологічні основи професійної самоідентичності майбутніх психологів.....	213
<i>Волошина В. В.</i> Аксиологічні аспекти вибору майбутнім психологом професійної спеціалізації в процесі підготовки у вищому навчальному закладі.....	222

УДК 159.99

©І. М. Чорна, М. М. Чорний, 2017

І. М. Чорна, М. М. Чорний (м. Тернопіль)

МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕВІАНТНИМИ ПІДЛІТКАМИ ПО ФОРМУВАННЮ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ПОВЕДІНКОВИХ НОРМ

Чорна І. М., Чорний М. М. **Методи соціальної роботи з девіантними підлітками з формування позитивного досвіду поведінкових норм.** У статті обґрунтовано актуальність проблеми для різних наукових галузей та соціальних сфер, зокрема, соціології, соціальної роботи, соціальної педагогіки, психології, педагогіки, криміналістики та ін. Проведено аналіз сучасних наукових досліджень, присвячених вивченню методологічного підґрунтя у розробці методів, які доцільно застосовувати у соціальній роботі з підлітками з проявами девіантної поведінки. Систематизовано та проаналізовано основні фактори ризику формування девіантної поведінки. На основі різних авторських підходів сформульовано узагальнене визначення девіантної поведінки. Сформульовано визначення: «девіація», «девіантність», «девіант». Проаналізовано основні теоретичні підходи до проблеми девіантної поведінки. Засобами контент аналізу систематизовано авторську термінологію провідних психологів, які досліджували дану тему. Розкрито зміст та класифікацію основних типів девіантної поведінки підлітків. На основі ґрунтового аналізу теоретичного підґрунтя та практичних результатів роботи психологів та соціальних працівників, систематизовано і класифіковано основні методи соціальної роботи з підлітками з девіантною поведінкою для формування позитивного досвіду діяльності та поведінки. Розкрито умови та принципи забезпечення ефективності організації психолого-педагогічної системи роботи з попередження відхилень у поведінці важковиховуваних підлітків. Класифіковано методи індивідуальної роботи, які використовуються соціальним педагогом і практичним психологом з профілактичною метою. Визначено напрямки подальших досліджень проблеми профілактики та корекції девіантної поведінки.

Ключові слова: девіант, девіантний, деліквентний, адиктивний, відхилення, норма, профілактика, корекція.

Постановка проблеми. Проблема девіантної поведінки потрапила до центру уваги соціологів, соціальних психологів, педагогів, працівників правоохоронних органів. В даний час серед науковців спостерігається підвищений інтерес до проблеми девіантної поведінки. Наукове вивчення відхилень здійснюється в психології, кримінології, патопсихології, соціології. У стадії становлення знаходиться новий науковий напрям - психологія девіантної поведінки. Завдання полягає у тому, щоб дослідити причини, умови, фактори, що детермінують цей феномен, розробити методи його діагностики та корекції. Їх розгляд припускає пошук відповідей на ряд фундаментальних питань, серед яких питання про сутність категорії «норма» (соціальна норма) і про відхилення від неї.

Епоха змін, сучасна соціально-економічна ситуація різко загострили та глобалізували проблему відхилень у поведінці підлітків. Зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, практично зруйнували, раніше існуючі уявлення про норми поведінки, проте, не виробили нових. Відсутність виразних соціальних перспектив для молоді (дорого вартісне навчання, безробіття, економічний занепад) негативно відображається на психоемоційному та поведінковому стані підлітків. Девіантна поведінка в середовищі молоді загрожує небезпечними для країни руйнівними тенденціями. Тому проблема вивчення девіантної поведінки відрізняється особливою гостротою та актуальністю.

У період різких переломів у суспільстві часто порушується єдність буття і свідомості, виникає невідповідність взаємодії суб'єктів і соціальних інститутів, неадекватність соціальної політики і моралі. Розмитість норм, ослаблення соціальної регуляції спотворює духовні і культурні підвалини. Відбувається розрив між прагненням до швидкого зростання матеріального добробуту і відсутністю важелів саморегуляції, заснованих на високій культурі, духовності.

Аналіз наукових досліджень. Під девіантною поведінкою слід розуміти систему вчинків, які відхиляються від прийнятих у суспільстві правових і моральних норм, які проявляються у вигляді незбалансованості психічних процесів, не адаптивності, порушенні процесу самоактуалізації, в ухиленні від морального контролю за власною поведінкою.

Девіація – це широкий спектр відхилень поведінки особистості від традиційних у даному суспільстві норм поведінки. Девіантність – це властивість особистості, схильність до порушення соціальної регуляції поведінки, дефектів психічної саморегуляції. Девіант – особа, що відрізняється за своїми поведінковими та психоемоційними характеристиками від ровесників. Девіант може проявляти поведінкові відхилення як у негативний, так і у позитивний бік. Соціальна норма – це явище групової свідомості у вигляді уявлень, що поділяє група, та найбільш частих суджень членів групи про вимоги до поведінки з урахуванням соціальних ролей, що створюють оптимальні умови буття. Проте, поняття норми у кожного народу, держави, представників національностей різні, тому і поняття відхилення від норми є відносним [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Сім'я, як найближче соціальне оточення дитини, задовольняє її потребу у прийнятті, визнанні, захисті, емоційній підтримці, повазі. У сім'ї дитина набуває першого досвіду соціальної емоційної взаємодії.

Проблема девіантної поведінки стала предметом дослідження таких вчених, як Г.З.Зайцева, А. Й. Капська, Б. С.Кобзар, Л. М. Линник, І.О.Литвинов, О. О.Пальчик, І. І. Парфанович, Л. І. Прокопенко, Н. О. Олійник, М. М. Фіцула, Ю. Чемодурова, І. М. Чорна, Г. Швець, К. О. Ярита, та ін.. Проблема соціальної роботи із неповнолітніми, які перебувають у місцях позбавлення волі присвячені дослідження таких українських вчених, як О. В. Беца, І. М. Дубиніна, В. І. Кривуша, Н. Ю. Максимова, І. М. Пінчук, В. М. Синьов, С. В. Толстоухова, інш..

Сучасні вчені стосовно неповнолітнього з різного роду відхиленнями в розвитку, що накладають своєрідний відбиток на поведінку, використовують терміни: «важкі діти» (К. Лебединська, М. Райська, М. Раттер, Л. Славіна); «важкі підлітки» (Л. Зюбін, В. Степанов, Д. Фельдштейн та ін.). Категорію дітей з відхиленнями в моральному розвитку, акцентуаціями характеру, з порушеннями у вольовій сфері, відхиленнями в поведінці окремі науковці застосовують термін «аномальні діти» (Л. Пожар); «дезадаптивні діти» (С.Белічева); «діти, що живуть під спеціальною турботою» (Л. Кошч); діти «групи ризику» (І. Невський); «діти з порушеннями в афективній сфері» (К. Лебединська, М. Райська, Г. Грибанова, Л. Славіна). Однак названі терміни часто несуть побічну інформацію: побутову, клінічну, юридичну. Оскільки єдиної практики вживання цих понять немає, часом незрозуміло, до якої категорії віднести дитину, що має ті, або інші відхилення в поведінці «асоціальна, ненормативна, протиправна, злочинна поведінка» (Е.Іванов, Л.Шіпиціна, Г.Сафіна).

На думку В.М. Оржеховської, девіантна поведінка, з відхиленнями від прийнятих у даному суспільстві соціально-психологічних і моральних норм, спостерігається у підлітків частіше, ніж в інших вікових групах. Одна з причин – соціальна незрілість і фізіологічні особливості організму, що формується. Проявляються вони в прагненні випробувати нові відчуття, у допитливості, цікавості, недостатній здатності прогнозувати наслідки тієї чи іншої дії, у підвищеному бажанні незалежності. Підліток не завжди відповідає вимогам, які висуває до нього суспільство щодо виконання ним певних соціальних функцій. Сам же він, у свою чергу,

вважає, що не отримує від суспільства того, на що має право розраховувати. Подібний сплав біологічних і соціальних чинників, мотивацій ускладнює соціальну адаптацію дітей і підлітків. Девіантна поведінка, на думку автора, це поведінка індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається порушення цих норм.

Мета статті: на основі аналізу наукових досліджень, систематизувати та окреслити основні методи соціально-психологічної роботи з підлітками з девіантною поведінкою.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. Аналіз наукової літератури дав нам змогу систематизувати основні фактори ризику формування девіантної поведінки:

1. Біологічні: наслідки спадковості; вплив природного середовища; порушення роботи ферментативної та гормональної систем організму; вроджені психопатії; мінімальні мозкові дисфункції внаслідок органічного враження головного мозку.

2. Психологічні: акцентуації характеру; інфантилізм; підвищений рівень тривожності; різноманітні реакції (емансипації, групуванню з друзями, відмови, компенсації, гіперзахоплення (хоббі); задоволення почуття цікавості; потяг до самоствердження; потреба змінити психічний стан у стресовій ситуації.

3. Соціально-економічні: зниження життєвого рівня населення; майнове розшарування суспільства; обмеження соціально схвалених способів заробітку; безробіття; доступність алкоголю, тютюну, наркотиків.

4. Соціально-педагогічні: зростання кількості сімей з конфліктними та асоціальними стилями виховання.

5. Соціально-культурні: зниження морально-етичного рівня населення; поширення кримінальної субкультури; руйнування духовних цінностей; наростання неформальних об'єднань, в яких домінує культ сили; пропаганда в засобах масової інформації насильницьких та безвідповідальних стереотипів поведінки.

В залежності від способів взаємодії з реальністю та порушенням тих чи інших норм суспільства прояви девіантної поведінки поділяють на 5 типів:

1. Делінквентний вид девіантної поведінки - сукупність протиправних вчинків та злочинів, які не відповідають формально зафіксованим соціальним та юридичним нормам.

2. Адиктивний вид девіантної поведінки - поведінка, що зумовлюється залежністю від різних шкідливих пристрастей.

3. Патохарактерологічний вид девіантної поведінки - поведінка, що зумовлюється патологічними змінами характеру, що сформувалися в процесі допущених помилок у вихованні.

4. Психопатологічний вид девіантної поведінки - це прояви тих чи інших психічних порушень та захворювань, що ґрунтується на психопатологічних симптомах та синдромах.

5. Девіантний вид девіантної поведінки - поведінка, що ґрунтується на суперцінностях, виявлення таланту, геніальності в якійсь сфері діяльності, обдарованість, яка виходить за рамки норми, звичайного сприйняття [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

В рамках соціальної роботи із підлітками з девіантною поведінкою доцільно застосовувати наступні методи формування позитивного досвіду поведінки:

1. Вимога. Педагогічний вплив на свідомість учнів з метою спонукати їх до позитивної діяльності або гальмування дій і вчинків вихованців, якщо вони мають негативний характер.

2. Громадська думка. Вимога до колективу, особи, яка полягає в оцінці соціумом дій і вчинків з метою спонукання підлітків до позитивних змін у поглядах, навичках і звичках поведінки; може бути виражена самою учнівською спільнотою, органами самоврядування, педагогами. Наприклад, формування ставлення до колективу, неформальних об'єднань у межах групи й поза ним, до моральних норм та проявів поведінки учнів.

3. Доручення. Підлітку дають завдання, виконання якого вимагає відповідних позитивних дій і вчинків. Наприклад, здійснювати навчальну опіку над учнями, яким важко дається виконання пізнавальних і практичних задач.

Соціально-педагогічні методи стимулювання позитивної діяльності та поведінки:

1. Творче суперництво. Базується на бажанні підлітків до самоутвердження. Наприклад, об'єднавши групу підлітків у підгрупах, згідно їх неформального поділу, зорієнтувати їх навчальну й поза навчальну діяльність на досягнення позитивних, суспільно значущих цілей.

2. Заохочення. Діяльність колективу оцінюється позитивно і це стає стимулом до її самоорганізації й вдосконалення діяльності. Наприклад, відзначення позитивних досягнень колективу в ставленні до інших учнівських груп, до окремих учнів.

3. Покарання. Педагогічний метод, який застосовується з метою припинити соціально негативну діяльність.

В процесі соціально-психологічної роботи із девіантними підлітками застосовують методи превентивного прогнозування й планування.

Прогнозування – це процес отримання, обробки й аналізу вибіркової інформації з метою формування припущень щодо подальшого розвитку визначених подій. За часом прогнози поділяються на короткотермінові (передбачається вирішення повсякденних завдань), середньо термінові (своєчасне розроблення адекватних заходів з нейтралізації та послаблення можливих негативних наслідків) і довгострокові (загальне оцінювання можливих тенденцій). Мета превентивного прогнозування – вказати умови, соціальні явища, процеси, спрямованість випереджувальних дій, за яких стала б можливою позитивна зміна стану статусу поведінки підлітка. Таке прогнозування допомагає своєчасно нейтралізувати, або послабити дію асоціальних детермінант, застосувати найбільш ефективні профілактичні заходи.

В превентивному прогнозуванні використовуються три основні методи: екстраполяція – проекція на майбутнє тенденцій і стану асоціальних дій в минулому і теперішньому; експертна оцінка – врахування думки наукових і практичних працівників; моделювання – розроблення математичних моделей функціонування яких-небудь соціальних явищ, визначення закономірностей їх розвитку, особливостей взаємодії з іншими соціальними об'єктами.

Превентивне планування (програмування) – це розроблення мети і завдань боротьби з правопорушеннями, шляхів і засобів їх вирішення та відповідного забезпечення (нормативного, інформаційного, ресурсного).

З метою організації психолого-педагогічної системи роботи по попередженню відхилень у поведінці девіантних підлітків важливо виділити основні психологічні умови, що забезпечать її ефективність.

У своїх дослідженнях Т. Малихіна вказує на наступні умови:

1. Своєчасна діагностика аморальних виявів у поведінці підлітків. Запобігання буде дійсно дієвим, якщо воно починається не з моменту зовнішнього вияву дитячої поведінки, чи вже скоєного ним серйозного порушення, а з виявлення малопомітних негативних симптомів у стосунках і поведінці.

2. Формування свідомості та самосвідомості учнів, що зумовлює стале ставлення до моральних норм.

3. Сприяння розвитку позитивної мотиваційно - потребнісної сфери підлітка. Підліток досить активно фіксує правильні, на його думку, стереотипи поведінки і не сприймає або гальмує ті види психічної та предметної діяльності, які не ведуть до задоволення його важливих потреб. Тому пряма боротьба з негативними поведінковими виявами підлітка малоефективна. Слід зрозуміти, які значущі потреби він намагається задовольнити подібним чином і допомогти йому реалізувати їх соціально-доступним чином.

4. Становлення авторитетно-довірчих стосунків між вихователем і вихованцем. Вихователь повинен сприяти усуненню бар'єрів у діяльності, що спрямована на задоволення особистісно-значущих потреб підлітка. Налагодження довірливих стосунків приведе до поступового зменшення відхилень у поведінці школярів.

5. Підлітки дуже цінують те, що їм довіряють, не дивлячись на погану славу, довіряють їм, тим, кому ще ніхто не довіряв. Хоча відносяться із підозрою чи дійсно їм довіряють, чи це щиро. Вони насторожені чи це не чергова спроба вплинути на них, чи це не черговий виховний прийом. А якщо у підлітка вже склалась установка протидіяти всякому виховному впливові, то і довіра як виховний метод піддається тій же участі.

6. Тепле, сердечне, доброзичливе відношення. Озлобленості, підозрілості підлітка необхідно протиставити доброту, душевну теплоту та м'якість. Добра можна добитися лише добром. Чорною фарбою набіло не пофарбуєш. Намагатись викликати довіру у дитини добром, розумінням, ласкою, співчуттям, ввійти в світ дитини і допомогти «залікувати» наболілі рани, інакше вони можуть стати хронічними і зруйнувати особистість.

7. Вміння виявити те позитивне, що є у кожної дитини. Намагатись опиратись на це раціональне зерно в дитині. Необхідна наявність педагогічного оптимізму, який допомагає побачити навіть у найбільш запущеній дитині щось хороше, здійснити опору на позитивний фонд особистості.

Психолог І. Рудніцька виділяє ряд принципів, яких необхідно дотримуватись при роботі із важковиховуваними підлітками.

1. Єдність вимог вихователів. Для реалізації цього принципу роботу з попередження відхилень у поведінці необхідно будувати так, щоб: кожний вихователь міг висловити свою думку; шукати точки зіткнення думок, не допускати анархізму і втрати авторитету дорослих; зосередитися на спільних думках; прагнути до більшого зближення позицій дорослих.

2. Адекватність вимог. Вимоги повинні відповідати віковим особливостям і можливостям дитини. Необхідно надавати їй право визначити свої головні інтереси в житті, тому що нав'язування дорослими підлітку власних переконань та інтересів викликає у нього почуття невпевненості, неповноцінності.

3. Посилення контролю за поведінкою підлітка. Найбільше це потрібно імпульсивним і нестриманим дітям. За негативні вчинки їх слід не стільки карати, скільки викликати у них почуття каяття за скоєне. Засоби впливу: демонстрація образи, відмова в довірі.

4. Заохочення активності підлітка. Учням потрібно давати якомога більше корисних і цікавих доручень, не залишаючи їм незадіяного часу. У протилежному випадку вони можуть використати його для небажаних дорослим дій.

5. Використання похвали та заохочення. Учні групи ризику слід хвалити за поліпшення навчальної діяльності, підвищення рівня вихованості, а також заохочувати їх до різних видів творчої діяльності.

6. Надання самостійності підлітку. Самостійність має відповідати індивідуальним віковим особливостям учня, щоб у нього розвивалося почуття причетності, розуміння значущості особистого місця в житті та соціальній ролі. Необхідно, щоб у школяра відбулися зміни моральних цінностей, підвищення рівня відповідальності та впевненості в собі, що сприяло б уникненню негативізму в поведінці підлітка.

7. Забезпечення учням емоційного комфорту. Педагог повинен сприймати учнів з відхиленнями в поведінці такими, якими вони є. Реакція на їхні вчинки має бути спокійною, учитель в жодному випадку не повинен виявляти посиленої дратівливості щодо негативного вчинку підлітка.

8. Уникнення «наклеювання ярликів». Якщо психолог переглядає свої судження про важковиховуваних, заохочує їхні зусилля з подолання недоліків у навчанні і спілкуванні, то це дає ефект.

9. Визнання дорослим власних помилок. Педагог у разі допущення помилки у стосунках із важким підлітком повинен визнати свою неправоту та вибачитися. Це підвищить авторитет

педагога.

Класифікація методів індивідуальної роботи, які використовуються соціальним педагогом та практичним психологом з профілактичною метою:

Методи соціальної роботи із підлітками з проявами девіантної поведінки: методи соціальної діагностики (інтерв'ю, моніторинг, соціологічне опитування, експертна оцінка, біографічний метод); методи соціальної профілактики (превентивний метод, соціальна терапія, група підтримки); методи соціальної реабілітації (статусне зміщення, групова терапія).

Психологічні методи: психодіагностичні (тести, анкети, соціометрія); психокорекційні (артотерапія, тренінг поведінки, ігрова корекція, соціально-психологічний тренінг); методи психологічного консультування (інтерпретація, ідентифікація); методи психотерапії (психоаналіз, самопереконання, групова терапія, сімейна психотерапія).

Соціально-педагогічні методи: методи як елемент соціального виховання (метод мотивації, репродукування); методи впливу (які впливають на свідомість, почуття, поведінку); методи організації соціально-педагогічної взаємодії (метод цілепокладання, ціннісного орієнтування, організації діяльності, спілкування, оцінки, самореалізації).

Педагогічні методи: організаційні (педагогічний експеримент); педагогічної діагностики (педагогічне спостереження, природний експеримент); навчання (словесні – бесіда, лекція, дискусія, наочні – ілюстрація, демонстрація, робота з підручником, практичні – вправа, гра, проблемна ситуація); виховання (позитивний приклад, переконання, привчання, заохочення і покарання, перспектива, гра, довіри, організація успіху, самовиховання) [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Висновки. На сьогоднішній день, немає єдиної точки зору на визначення поняття девіантної поведінки і наскільки вона є патологічною. Існують різні підходи до визначення девіантної поведінки, які виходять з різного розуміння норми: соціологічний, психологічний і біологічний.

Характер девіантної поведінки підлітка залежить, від того, як він навчений реагувати на виникаючі труднощі: шляхом творчих чи руйнівних дій, яким чином суспільство, макро- і мікросоціум, стимулює соціально-інноваційні, творчі дії особистості або ж навпаки, не стимулює їх. Необхідно відзначити все зростаючу роль засобів масової інформації, як одного з соціальних факторів, що пропагують агресивні форми поведінки.

Девіантна поведінка підлітків стає джерелом душевних страждань не тільки батьків, але самих підлітків, які нерідко самі стають жертвами з боку однолітків. Вчителі та навіть батьки нерідко самі провокують агресивну поведінку підлітків і закріплюють її своїми антипедагогічними діями. Найпоширенішою мірою боротьби з девіаціями підлітка часто є різні санкції (погрози, зауваження, крик), які викликають у дітей відчуття страху, паніки, безнадійності і роздратування через те, що дорослі зовсім не хочуть зрозуміти їх і допомогти, навчити справлятися зі своїми негативними емоціями, помилковими світоглядними уявленнями, контролювати себе. Завдання сучасного соціального працівника полягає саме в тому, щоб встановити стосунки, які базуватимуться на довірі, а також створити сприятливі умови для самовизначення, саморозвитку, та становлення самосвідомості підлітка.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці методики підготовки та проведення діагностико-профілактичної бесіди із девіантними підлітками.

Література

1. *Девіантна поведінка молоді як перепона на шляху соціалізації особистості* / О. О. Пальчик, Л. І. Прокопенко, Н. О. Олійник, К. О. Ярита // Педагогіка здоров'я : зб. наук. праць II Всеукр. наук. – практ. конф., присвяч. 290 – річчю з дня народження Г. С. Сковороди, 7 квіт. 2012 р. / редкол.: І. В. Волкова, М. С. Гончаренко, О. М. Іонова [та ін.]. – Х. : [ХНПУ ім. Г. Сковороди], 2012. – С. 248 – 250.

2. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота з важковиховуваними дітьми / А. Й. Капська // Соціальна робота : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. . – К., 2011 . – С.188 – 230.
3. Линник Л. М. Соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05-соціальна педагогіка / Л. М. Линник ; НПУ ім. М.П.Драгоманова . – К., 2006. – 26с.
4. Соціальна робота з неповнолітніми, які перебувають у місцях позбавлення волі / [Беца О. В., Вакулєнко О. В., Дубиніна І М., Колб О. Г. та ін.]; за ред. В. М. Синьова В.М. – К., 2003. – 222 с.
5. Чемодурова Ю. Девіантна поведінка дітей і підлітків: із практики діяльності психолога й соціального педагога / Ю. Чемодурова // Психолог. Шкільний світ. – 2010. – № 39. – С. 3 – 11.
6. Чорна І. М. Психолого-педагогічна профілактика девіантної поведінки: метод. посіб. / І. М. Чорна. – Тернопіль Вид-во ТНПУ, 2012. – 56с.
7. Швець Г. Девіантна поведінка школярі : робота психолога з її подолання / Г. Швець // Психолог. Шкільний світ. – 2004. – №23-24. – С. 55– 60.

Транслітераційний переклад літературних джерел

1. *Deviantna povedinka molodi yak perepony na shlyakh sotsializatsiyi osobystosti* / О. О. Palchyk, L. I. Prokopenko, N. O. Oliynyk, K. O. Yaryt // *Pedahohika zdorov'ya: zb. nauk. prats* // Vseukr. nauk. – prakt. konf., prysvyach. 290 – richchyu z dnya narodzhennya H. S. Skovorody, 7 Kvet. 2012 r. ZV'YAZOK / Redkol.: I. V. Volkova, M. S. Honcharenko, O. M. Ionova [ta in.]. - KH. : [KHNP iy. H. Skovorody], 2012. – S. 248 – 250.
2. *Kapska A. Y. Sotsialno-pedahohichna robot z vazhkovikhovuvanі dity* / A. Y. Kapska // *Sotsialna robota: navch. posib. dlya stud. vyshcha. navch. zakl. , – K., 2011 roku. – S.188 – 230.*
3. *Linnik L. M. Sotsialno-pedahohichni zasady profilaktychnoyi roboty z vazhkovikhovuvanі pidlitky: Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.05-sotsialna pedahohika* / L. M. Lynnyk; NPU im. M.P.Drahomanova. – K., 2006. – 26 s.
4. *Sotsialna robota z Nepovnoolitniy, Yaki perebuvayut u mistsyakh pozbavlennya Voli* / [Bets O. V., Vakulenko O. V., Dubinina I M., Kolby O. H. ta in.]; za red. V. M. Sinova V.M. – K., 2003. – 222 s.
5. *Chemodurova YU. Deviantna povedinka ditey y pidlitkiv: Iz praktyky DIYALNOSTI psykhohoha y SOTSIALNOHO pedahoha* / YU. Chemodurov // *Psykhohoh. Shkilnie svitlo. – 2010. – № 39. – S. 3 – 11.*
6. *Chorna I. M. Psykhohoho-pedahohichna profilaktyka deviantnoyi povedinka: metod. posib.* / I. M. Chorna. – Ternopil Vyd-vo TNP, 2012. – 56s.
7. *Shvets H. Deviantna povedinka shkolyari: robot psykhohoha z ee Podolannya* / H. Shvets // *Psykhohoh. Shkilnie svitlo. – 2004. – №23-24. – S. 55– 60.*

Черная И. М., Черный М. М. Методы социальной работы с девиантными подростками по формированию положительного опыта поведенческих норм. В статье обоснована актуальность проблемы для различных научных отраслей и социальных сфер, в частности, социологии, социальной работы, социальной педагогики, психологии, педагогики, криминалистики и тд.. Проведен анализ современных научных исследований, посвященный изучению методологической основы в разработке методов, которые целесообразно применять в социальной работе с подростками с проявлениями девиантного поведения. Систематизированы и проанализированы основные факторы риска формирования девиантного поведения. На основе различных авторских подходов сформулировано обобщенное определение девиантного поведения. Сформулированы определения: «девиация»,

«девиантність», «девиант». Проаналізовані основні теоретичні підходи к проблеме девиантного поведіння. Средствами контент-аналіза систематизовані авторську термінологію вуючих психологів, дослідювачих данню тему. Раскрьто содержание и классификация основных типов девиантного поведіння подростюков. На основе тцательного аналіза теоретической основы и практических результатов работы психологів и социальных работников, систематизовані и классифицированы основные методы социальной работы с подростюками с девиантным поведінням для формирования положительного опыта деятельности и поведіння. Раскрьты условия и принципы обеспечения эффективности организации психолого-педагогической системы работы по предупреждению отклонений в поведіннии трудновоспитуемых подростюков. Классифицированы методы индивидуальной работы, которые используются социальным педагогом и психологом с профилактической целью. Определены направления дальнейших исследований проблемы профилактики и коррекции девиантного поведіння.

Ключевые слова: девиант, девиантний, деликвентним, аддиктивний, отклонения, норма, профилактика, коррекция.

Chorna I. M., Chorni M. M. Methods of social work with deviant adolescents on the formation of positive experience of behavioral norms. The urgency of the problem for various scientific branches and social spheres, in particular, sociology, social work, social pedagogy, psychology, pedagogy, criminology, etc. is substantiated in the article. The analysis of modern scientific researches devoted to the study of the methodological basis in the development of methods that are expedient for applying in social work with adolescents with manifestations of deviant behavior. Systematized and analyzed the main risk factors for the formation of deviant behavior. Based on various author's approaches, a general definition of deviant behavior is formulated. Definitions are formulated: "deviation", "deviance", "deviant". The main theoretical approaches to the problem of deviant behavior are analyzed. With the content analysis content, the author's terminology of the leading psychologists who studied this topic is systematized. The content and classification of the main types of deviant behavior of adolescents is disclosed. Based on a careful analysis of the theoretical basis and practical results of the work of psychologists and social workers, the main methods of social work with adolescents with deviant behavior are systematized and classified to form a positive experience of activity and behavior. The conditions and principles of ensuring the effectiveness of the organization of the psychological and pedagogical system of work to prevent deviations in the behavior of hard-to-educate adolescents are disclosed. Classified methods of individual work, which are used by a social teacher and a psychologist with a preventive purpose. The directions of further studies of the problem of prevention and correction of deviant behavior have been determined.

Keywords: deviant, deviant, delinquent, addictive, deviations, norm, prevention, correction.

Відомості про авторів:

Чорна Ірина Михайлівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна, IrynaChorna@yandex.ua

Чорний Михайло Михайлович – студент юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету м. Тернопіль, Україна, mc_admin2142@rambler.ua

Information about the authors:

Chorna Iryna – candidate of psychological sciences, associate professor of practical psychology of Ternopil national pedagogical university named after Vladimir Gnatyuk, Ternopil, Ukraine, IrynaChorna@yandex.ua

Chorniy Mykhailo – student of the law faculty of Ternopil national economic university, Ternopil, Ukraine, mc_admin2142@rambler.ua